Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Sayı / Number: 23 s. 111-121

TÜRK MİTOLOJİSİNDE SU VE SU TANRILARINDA CİNSİYET MESELESİ

Nerin YAYIN*

Öz

Türk mitolojik değerlerinin en önemlilerinden biri "su"dur. Dikey bağlamda Gök ile Yer arasında bulunduğuna inanılan, Yer-Su kültünü meydana getiren unsurlardan biri olan su inancı, "su iyesi"- "su ilahı" düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle Türk mitolojisindeki su ilahelerinin yaratıcı değil yaratıcılığa yönlendiren güç olarak belirmesi üç değerli evren tasavvuruna da uyum sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: su, kült, ilah, mitoloji

GENDER ISSUE AT WATER AND WATER GODS IN TURKISH MYTHOS

Abstract

Water is one of the most important values of Turkisch mythology. Water belief which is believed that is between sky and earth in the context of vertical and is one of the elements constitute earth water cult brought with the idea of "water god", too. Hence appearing as force which leads to creavity not creator of goddess of water in Turkish mythology has suited up to three valuable imagination of universe.

Key Words: water, cult, god, mythology

Türk mitolojisi bağlamında "su", evrenin dikey bağlamındaki tasavvur şekline göre değer kazanır. Bir yerde dikey bağlamda evren tasavvuru, söz konusu tasnifteki unsur ve varlıkların cinsiyetini de belirler.

Ziya Gökalp'in de belirttiği üzere önceleri tanrılar ve ruhlar arasında hiçbir fark yoktu; eşit idiler. "Üst" "alt"a, üstteki tanrılar da alttaki tanrılarla

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

aynı değerde (Gökalp, s: 63) olup bu durum sosyal ortamda yani yatay bağlamda evren tasavvurunda da söz konusuydu. Nitekim "sağ" "sol"a dolayısıyla her iki yönün temsili olan gruplara eşit idiler (Gökalp, s: 63).

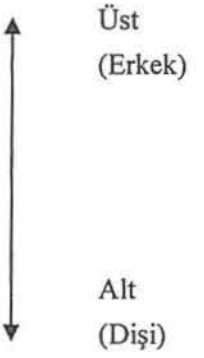
Zaman içinde toplumda birbirine eşit olmayan grupların ortaya çıkmasıyla söz konusu grupların sembolleri arasındaki eşitsizlik de bozuldu. "Potlaç" dediğimiz ve günümüzdeki mukavelenin de ilk örneği sayılan bu adete göre tören sahibi davet ettiği kişi sayısından daha çok yemek, giysi, hayvan, eşya vb. hazırlayarak ziyafete gelenlerin bunları tüketmelerini ve götürmelerini ister (Gökalp, ss: 63-65). Dede Korkut'ta Kazan'ın Evinin Yağmalanması hikayesinde de gördüğümüz üzere (Ergin, ss: 95-115) bu durum, ziyafeti verenin davetlilere olan üstünlüğünü de ortaya koymaktaydı (Gökalp, s: 64).

Gökalp'in demokratlıktan feodalizme ve aristokratizme geçiş olarak yorumladığı bu olay (Gökalp, ss: 64-65) üzerine Yer-Su'lardaki "sağ" ile "sol"un eşitliği de bozuldu ve "sağ", "sol"dan daha üstün bir hale geldi (Gökalp, s: 65).

Sağ — Sol

(Erkek) ⟷ (Dişi)

Giderek bu bölünmeyi tanrılar ve ruhlar katındaki aleme taşıyan Türklerin bu düşüncesi evrenin dikey olarak algılanması olup (Bayat I, ss: 11-12) yönler "üst" ve "alt" olarak ikiye ayrılmıştır. Sosyal ortamdaki gibi eşitsizlik anlayışı da "üst"ün "alt"tan daha değerli düşünülmesine," "üst"ün sembolü olan "erkek"in de "alt"ın sembolü "dişi"den daha değerli olarak kabul edilmesine yol açtı (Gökalp, ss: 70-102).

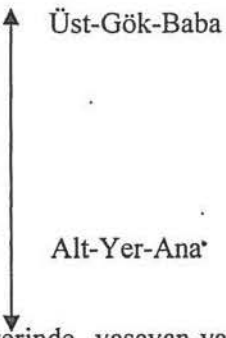

Fuzuli Bayat'a göre ise Yer'in yaratılmasında hakim olan Mitolojik Ana-Büyük Ana-Kutsal Ana düşüncesi, Türklerin "ana hakimiyetli" toplumdan

"ata hakimiyetli" topluma geçmesiyle birlikte kutsal dişi önemini yitirmeye başlamış; tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte de Mitolojik Ana'nın görevi sadece çoğalmak ve üreme ile sınırlandırılmıştır. Bir anlamda Kutsal Ana'nın görevini, kutsal ruhlar ve hamiler yürütmeye başlamıştır (Bayat I, ss: 12-13).

Anlaşılacağı üzere önceleri cinsiyeti bulunmayan Mitolojik Ana, sosyal ortamlarla ilişki kurması sonucunda üreme-çoğalma vasfı nedeniyle dişi kabul edilmiş; daha sonraları ise bu durum etkin ve koruyucu ruhlar için de düşünülür olmuştur. Zaman içinde Tanrı Ülgen için yapılan kurban törenleri ile Yer-Su'lara düzenlenen kurban törenlerinin aynı olmasının nedenini burada aramak gerekir (Bayat I, ss: 19-20).

Görüldüğü üzere Türk mitolojisinde dikey bağlamda üst Gök-Baba, alt Yer-Ana'dır:

Bu bağlamda "Yer"in üzerinde yaşayan-var olan her şey dişidir; dolayısıyla su da dişi olup kompleks bir inançlar yumağını oluşturur:

Su { Üreme-Çoğalma, Ana, Dişilik

Hatta bu durum suyu çağrıştıran ırmak-göl-deniz-pınar için de söz konusu olup dünden bugüne suyun çeşitli ritüellerle ilişkilendirilmesinin, çeşitli efsane ve mitlerin içinde yer almasının nedeni budur.

Psikanalistler ise "su"yu bir sembol olarak görmüşler, rüyalarda görülen su ve suyu çağrıştıran bütün nesneleri dişi olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Campbell birer anı deposu diye kabul ettiği imgelerin bilinçaltından geldiğini ve arketiplerin de bu imgeler vasıtasıyla ortaya çıktığını belirtirken toplum yani

yaratılış ve türeyiş mitlerinin elbette bu mitlerde yer alan suyun o toplumun genetik dokusunu vereceğini ifade eder (Campbell, ss: 50-66).

Gaston Bachelard ise "Su ve Düşler" adlı eserinde Edgar Alan Poe'nun şiirlerindeki "ağır su"larının, durgun-derin suların dişilik sembolü olduğunu belirtir (Bachelard, ss: 56-83).

Geza Roheim, rüyalarda görülen göl-deniz gibi sularla onların bulunduğu çukur yerlerin dişiliği sembolize ettiğinden hareketle söz konusu ortam ve varlıkların yanı sıra giderek büyüyen-çoğalan nesnelerin bile dişi cinsiyetli olduğu üzerinde durur (Roheim, ss: 28, 78-79).

Bu durum, günümüz rüya yorumlarında da etkisini sürdürmektedir. Nitekim rüyada kendini denizde-ırmakta yıkanırken görmek, deniz-göl-ırmak kenarında bulunmak "insanın elinin bollaşacağı, rahatlayacağı günler yaşayacağı" şeklinde yorumlanır. Hatta su ve temizlik işleri bile dişi cinsiyetiyle bağdaştırılır. Bu bağlamda ise su:

Su { Temizlik, Dişilik, Bolluk-Bereket, Rahatlık }

şeklinde, kompleks bir inanç ve semboller topluluğunu oluşturur.

Türk kültüründe su, Yer yani Dünya ile birlikte anılır ve kutsallıkla ilişkilendirilir. İlk defa Orhun Yazıtları'nda gördüğümüz "Üze Türk Tengrisi Türk ıduk yiri subı ınçe itmiş. Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçu tiyin kangım İltiriş Kaganıg, ögüm İlbilge hatunug tengri töpüsinde tutup yügerü kötürmiş erinç..." (Çağatay, s: 7) satırlarından da anlaşılacağı üzere Yer-Su, Dünya üzerindeki bütün suları ifade etmekte "... Türk ıduk yiri subı ınçe itmiş..." (Çağatay, s: 7) sözü ile de Türk tanrısı ile mukaddes Yer-Su'ların Türklerin kaderini çizdiğinden bahsedilmektedir (Ögel I, s: 123; 415-416).

Görüldüğü üzere Yer-Su "vatan" anlamına gelmekte; İlteriş Kağan'ın bütün yaptıkları da "Türklerin kutsal vatanları sahipsiz kalmasın diye" şeklinde açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle Türk'ün tanrısı hakanları getirip Türk milletinin üstüne koymakta; onlar dağılmasın diye devlete isyan edenleri de Yer-Su'lar tarafından cezalandırdığına inanılmaktaydı (Ögel III, s: 315). Bu bağlamda "su", Yer-Su dediğimiz ve dünya üzerinde yaşayan canlı-cansız bütün varlıkların yer aldığı kutsal vatan felsefesinin bir kısmını teşkil etmekteydi (Ögel III, s: 315). Toprağın su ile birlikte "Yer-Su" olarak düşünülmesi (Ögel

III, s: 323) ise işin bir başka boyutuydu. Bir yerde toprak ile birlikte düşünülen bütün sular (Ögel III, ss: 321-322) kutsal sayılmış, göl-deniz-ırmak-pınar gibi su ve su kaynaklarının birer sahibi olduğu düşünülmüştür. İnanç ve ritüellerimizde temiz suyun öneminin sık sık vurgulanmasının nedeni, tamamen su iyeleri ve onların kutsiyetiyle ilgilidir. Nitekim su içme sırasında bardağı ağzına götürmeden önce kişinin çömelmesi ve bir elini başında tutması suyun kutsiyetine olan inancın en güzel göstergesidir. Dede Korkut kahramanlarının arı sudan abdest aldığını (Ergin, s:152) Hıdırellez, Nevruz gibi günlerde dileklerin yazılarak konduğu şişelerin akarsuya atıldığını da hatırlatmadan geçmeyelim.

Türklerde ab-ı hayat yani "ebedi su" felsefesi ise su inancımızın en önemli yanlarından birini oluşturmaktadır. Başkurt Türklerinin "Semrük adlı çift başlı kartalın bu sudan içip Kaf Dağı'na uçtuğu ve orada yaşamakta olduğu"nu düşündükleri bu ebedi suyun genel olarak ifadesi ise tanrı tarafından gönderilmiş anlamında "ıduk su" veya "mengü su-mengülük su" şeklinde idi (Ögel II, s: 327). Anlaşılacağı üzere bu suya "Iduk" ya da "Mengü" ya da "mengülük" adını veren Türkler, aslında suyun kutsallığını dolayısıyla Yer-Su'yun kutsallığını belirtmekte idiler.

Türkler "su"ya o kadar değer vermişlerdir ki onu kişileştirmişler, bütün ırmak-göl-pınar hatta denizin birer tanrısı olduğuna inanmışlardır. Bugün bile bazı pınarların, göllerin, su kenarlarının kutlu olduğuna dair inançların varlığı ile söz konusu yerlerin birer sahibi olduğu düşüncesi bunun en güzel ifadesidir.

Gelelim Türk mitolojisindeki Türk ilahelerine... Belirtmemiz gerekir ki Yer-Su'ların yeryüzünde yaşayan canlı-cansız bütün varlık ve unsurları kapsaması nedeniyle sayıları pek fazla olmayan su ilahelerini şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

1. Yaratılışı Yönlendiren Su Tanrıları

Bu başlık altında yer alan su tanrısı yaratılışa yön veren-organize eden tanrı olarak dikkati çekmektedir.

1. 1. Ak Ana (Ak Ene):

Verbitsky'nin Altay Türklerinden derlediği:

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak
Uçuyor, arıyordu katı bir yer, bir bucak (Ögel II, s: 432)
.....
Kayıptan gelen bir ün ona bir çare buldu
Göklerden gelen bir ses Ülgen'e buyruk verdi
"Tut önündeki şeyi, hemen yakala" dedi

.....

Bir Ak Ana var idi, yaşardı su içinde
Ülgen'e şöyle dedi, göründü su yüzünde
"Yaratmak istiyorsan sen de bir şeyler Ülgen
Yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren
De ki hep yaptım oldu, başka bir şey söyleme
Hele yaratır iken yaptım olmadı deme"
Ak Ana bunu dedi, suda kayboluverdi
Denize dalıp gitti, bilinmez n'oluverdi (Ögel II, s: 443)

satırlarından da anlaşılacağı üzere Ak Ana, yaratılışta yön gösterme ve buyruk verme gücüne sahip bir su tanrıçası, daha doğrusu Yer-Su'yun sahibi olarak dikkati çekmekte; Ülgen ya da Tanrı adıyla verilen yüce gücün yolunu çizen, bu bağlamda hem var etmenin hem de yok etmenin erkini elinde tutan kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ak Ene Su { Yaratıcılık / Üreme-Çoğalma

Baraba-On Türklerinden derlenmiş bir efsanenin işlendiği destanda Yer Kara Alp adlı kahraman Yer'in yani dünyanın sahibi bir geyik ile evlenmiştir (Ögel III, ss: 264-265).

2. Yeni Bir Soy Türeten Su Tanrıları:

2. 1. Deniz İlahesi Ak Geyik:

Göktürklere ait olan bir başka efsaneye göre ise Göktürk atalarından biri sık sık bir mağaraya gider ve orada dişi bir geyik şeklinde dolaşan Deniz Tanrısı ile sevişmektedir. Birbirlerine duydukları ilginin devam ettiği süreçte Göktürk reisi bir sürek avı düzenler ve bölgede ne kadar vahşi hayvan varsa bir kovuğa sıkıştırırlar. Tam bu sırada askerlerden biri karşısına çıkan Ak Geyiği öldürür.

Günlerden bir gün sevgilisini bulamayan Göktürk reisi, meseleyi anlar ve Ak Geyik'i vuran asker ile kabilesini cezalandırır (Ögel II, ss: 569-570).

Benzer efsaneyi Cengiz Han'ın ataları ile ilgili olarak da görmekteyiz. Bir farkla ki Cengiz Han'ın annesi Kızıl Geyik (Güzel Maral) deniz tanrısı olmayıp sadece denizi geçerek gelen bir hayvan-atadır. Bu arada Dede Korkut'ta Beyrek'in denizden çıkan Boz Aygır'ı (Ergin, s: 115) Kococaş destanında Kococaş'ın ataları ile birleşerek Bugu soyunun türemesini sağlayan Sur Eçki'yi (Köse, ss: 129-134) de hatırlatmak, geyikten türeme efsanelerinin hala yaşadığını belirtmek istiyoruz.

Ak Geyik
- Üreme-Çoğalma
- Dişilik
- Su

2. 2. Kuğu Hanım:

Macarlar'ın türeme efsanelerine göre 7 kabile halinde Atel Kuzu mevkiinde otururlarken Lebedias adlı bir reisleri vardır. Hazar hakanı bu kızı beğenir ve Macarların başına getirerek öz kızı ile evlendirir. Ancak (kuğu anlamına gelen) Lebedias'ın hiç çocuğu olmaz (Ögel II, s: 493).

Türk mitolojisinde ise kuğu ("kuu", "ku" şeklinde de ifade edilmektedir) çok eski çağlarda Türklerin dişi ataları (Ögel II, ss: 492-493) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmacılara göre "kuğu" beyazlığın, saflığın, bekaretin sembolüdür (Ögel II, ss: 492-493). Bu nedenle Kırgız-Kazak Türklerinde "uki" yani gelin başlığının tepesinde kuğu tüyleri yer alır. Psikanalistlere göreyse kuğu, bekar genç kızların erkeklerden kaçma isteğini sembolize eder (Ögel II, 492-493).

Kuğu
- Dişilik
- Bekaret-Saflık
- Temizlik
- Su

2. 3. Hakan Ağaç-Hatun Ağaç:

Yakutların ünlü Er-Sogotoh destanında karşımıza çıkan bu ağaç, aynı adlı kahramanın evinin önündeki çayırlıktadır. Dalları göğün katlarını bile geçen bu büyük ağacın dibinde ölmezlik veren bir Hayat Suyu ihtiyar insan ve

hayvanların gençlik iksiri elde ettikleri söz konusu Bengi Suyun içinden çıkan bu ağacın dallarında her türlü uçar ve koşar yaşamakta; ağaçtan kutsal bir güç elde etmektedirler (Ögel II, s: 105)

Hakan Ağaç, insanların kaderini tayin eden bir özelliğe de sahiptir. Bu bağlamda Er-Sogotoh, 19 yaşına gelince kendisini büyüten Hakan Ağaç'tan geleceğini ve dünyada neler olacağını öğrenmek ister. Nitekim Er-Sogotoh'un "Benim ağaç hakanım!... Ey Ulu Hatun!... Sen aldın beni büyüttün... Ey ulu anne!" (Ögel II, ss: 105-106) sözlerinden de anlaşılacağı üzere Hakan Ağaç, Er-Sogotoh'u büyütüp yetiştiren bir dişi olarak verilmekte; dibinde Hayat Suyun olması dolayısıyla da:

Hatun Ağaç { Dişilik, Su, Üreme }

kavramlarını içeren bir sembol olarak görülmektedir.

Anlaşılacağı üzere hepsi de su içinde bulunan bu tanrıları sadece çoğalma ve üreme sembolü olarak kaşımıza çıkmaktadır.

3. Su İçeren Su Tanrıları:

3. 1. Bulut Hanım, Bulut Ana:

Altay Türklerinde siyah-yağmur bulutları "dişi bulut" olarak kabul edilmekte ve "Bulut Hanım" adıyla ifade edilmektedir. Dişi bulutların görünmesiyle sütlerin bol olacağına, hayvanların birden fazla yavrulayacağına inanan Altaylılar sık sık Bulut Hanım'ı gözlerler; hatta yıldırım düşen yani çok yağmur yağan tarafları bile "dişi taraf" diye adlandırmaktadırlar (Ögel III, ss: 268-269).

Bugün "Yağmur"un bir bayan ismi olarak yaşadığını da hatırlatmak istiyoruz.

3. 2. Haran-Noyon:

Buryat Moğollarına göre Haran-Noyon, yağmur yağdıran bir tanrı olup gökte dokuz büyük su hazinesine sahiptir. Haran-Noyon'un isteğine bağlı olan bu duruma göre Yağmur Tanrısı hazinesinin musluklarını açtığında üç gün-üç gece yağmur yağdırabilir (Ögel III, s: 269).

Bu bağlamda yağmur tanrıları aşağıdaki şekilde kompleks bir sembol halinde gösterilebilir:

Haran Noyon/ Bulut Hanım { Üreme-Çoğalma, Bolluk-Bereket, Dişilik

4. Su (Göl-Irmak-Deniz) İle İnsan Arasında İlişki Sağlayan Tanrılar:

Bu grupta yer alan dişi tanrılar su içinde yaşama, suyun iyesi olma gibi özelliklere sahip olmasına rağmen sadece su ile insanoğlu arasındaki bağı koruma-sağlama görevini yüklenmişlerdir. Bir başka ifadeyle bu grupta yer alan su tanrıçalarının bulundukları ırmak-göl-deniz-pınar gibi su kaynaklarının sahibi olduğuna inanılır. Bugün su perisi de denilen ve İslamiyet'le de pekişen bu inanca göre su iyelerinin hepsi anne gibi merhametli, iyi niyetli, yardımsever ruhlardır. Banyo yapanın, denize girenin dertlerini unutması da onların bu özelliğinden gelir.

4.1. Kayrakan (İrtiş Irmağı-Altay Bölgesi-Isık Köl):

Türklerde yaşadıkları coğrafyaya göre değişen Yağmur Tanrısı inancı sık rastlanan durumlardandır.Nitekim Yenisey bölgesinde yaşayan Türklerin yağmur tanrıları Kayrakan yani "kayıran, koruyan han" diye tanınmaktadır. Büyük ırmakların, göllerin sahibi olduğuna inandıkları Kayrakan'ın Kimeklerdeki adı İrtiş, Barshanlılarda Altay, Yenisey'in bazı taraflarında ise Isık Köl idi (İnan II, s: 491).

4. 2. Su Dolu Ana:

Balkan Türklerinde yaşayan bu inanca göre "su perisi", "Su Dolu Ana" her Nevruz'da çevrede bulunan ırmak, göl, deniz gibi suların üzerine çıkmakta, saçlarını taramaktadır. Bu bakımdan Nevruz sabahları ırmağa, denize, göle girip yıkananların bir yıl boyunca Su Dolu Ana'nın rahmetinden yararlanacağına, başına kötülük gelmeyeceğine inanılır. Bu inancın Kazak Türklerindeki versiyonu ise "Yedi Kız" inancıdır (Çay, s: 24).

4. 3. Deniz Tanrısı:

Kırgız-Kazak Türkleri geçmişten bugüne suların hamisi bir dişi tanrının varlığına, bunun ise dokuz ırmak kavşağında bulunan dokuz köşeli bakır bir evde oturduğuna inanırlar; onlara göre bu tanrı, Deniz Tanrısıdır (İnan I, s: 69). Deniz Tanrısının Türk mitolojisindeki Celmoguz-Celmaya gibi adlarla bilinen mitik varlığa benzemesi ise işin bir başka boyutudur (Daha geniş bilgi için bkz. Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi, Yalmavuz-Celmoguz tüm eser).

Günümüzde ise bu inanç, Yedi Kız, Yedi Göz gibi kutsal sayılan, gelinlerin kınalarını yıkadığı, gelinin önünde baş eğdirildiği ziyaret yerleri olarak hala yaşamakta (Yayın, s: 119) hatta her yaz denize ilk defa girenin kahkaha atarak suya daldığı bile olmaktadır.

Su Dolu Ana	Üreme-Çoğalma
Isık Köl-İrtiş-Altay	Dişilik
Deniz Tanrısı	Su

Sadece birer veya ikişer örnek verdiğimiz su tanrıları ile ilgili sonuç olarak söyleyebiliriz ki:

1. Bütün su tanrıları, dişi cinsiyeti ile karşımıza çıkmaktadır.

2. Örneklerde de görüldüğü üzere su tanrıçaları yaratılış sebebi değil sadece yönlendirici olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

3. İster su içinde yaşasın, ister insanlar su arasında ilişki kursun, isterse yaratılış ve türeyişte rol alsın bütün su tanrıçaları üreme-çoğalma işlevini yüklenmişler veya bu işleve aracılık etmişlerdir.

4. Su tanrıçaları sadece üreme-çoğalma özellikleri nedeniyle bolluk-bereketin de simgesidirler. Bu bağlamda kompleks bir semboller dizisi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

5. Bütün su tanrıçaları Gök Tanrı'nın iradesiyle görevlerini sürdürürler. Bir başka ifadeyle hepsi de Gök Tanrı'nın elçisi durumunda olup onun emrindedirler.

KAYNAKÇA

Bachelard, Gaston, Su ve Düşler, Madenin İmgelemi Üzerine Bir Deneme (Çev: Olcay Kunal) 2006, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bayat, Fuzuli I, Türk Mitolojik Sistemi 2, 2007, İstanbul: Ötüken Yayınları, Yayın No: 697. Kültür Serisi: 345.

Bayat, Fuzuli II, Türk Mitolojik Sistemi 1, 2007, İstanbul: Ötüken Yayınları, Yayın No: 696. Kültür Serisi: 344.

Campbell, Joseph, İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri (Çev: Kudret Emiroğlu) 2007, Ankara: İmge Kitabevi.

Çağatay, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri, 1963, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 62, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No: 9.

Çay, Abdulhaluk, Türk Ergenekon Bayramı-Nevruz, 1988. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 88, Seri: IV, Sayı A.24.

Ergin, Muharrem Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile) 2008. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169.

Gökalp, Ziya I Türk Medeniyeti Tarihi İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti-İslamiyetten Evvel Türk Dini 1. Kitap (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu) 1974. İstanbul: Türk Kültür Yayını: 5.

İnan, Abdülkadir I "Yer-Su Tanrıları" Tarihte ve Bugün Şamanizm, 1954. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri No: 24.

İnan, Abdülkadir II, Makaleler ve İncelemeler, 1968. Ankara: TTK Basımevi.

İnayet, Alimcan, Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi, Yalmavuz-Celmoguz, 2010. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Köse, Nerin, Kococaş Destanı, 2008. Ankara: Milli Folklor Yayınlar: 16, Halk Edebiyatı Dizisi: 9.

Ögel, Bahaeddin I, Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1988. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, No: 46.

Ögel, Bahaeddin II, Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) Cilt I, 1993. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları-VII. Dizi-Sa. 102.

Ögel, Bahaeddin III, Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) Cilt II, 1995. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları-VII. Dizi-Sa. 102.

Roheım, Geza, The Gates of the Dream a Psychonalytic Interprétation of Australian Myth and Ritual, 1951. New-York: İnternational Universitities Press.

Tekin, Talat, Orhun Yazıtları, 2010. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 540 (4. Baskı)

Yayın, Nerin, Gök Tanrı İnancı Bağlamında Türk Mitolojik Değerlerinde Cinsiyet 2012. İzmir: Üniversiteliler Ofset.